

KÖNSPERSPEKTIV PÅ PROSTITUTION

AV MARGARETHA JÄRVINEN

Under de två senaste decennierna har prostitutionen utforskats intensivt i många västländer, bl. a. i de nordiska länderna. En betydande del av den nya prostitutionsforskningen har varit feministiskt präglad.¹ Den feministiska prostitutionsforskningen har varit oerhört viktig då det gäller att ifrågasätta traditionella föreställningar och avliva myter på prostitutionsområdet. Samtidigt råder det idag en viss oklarhet och oenighet om vad den feministiska prostitutionsforskningen egentligen står för.

Min avsikt i denna artikel är att analysera de könsperspektiv på prostitution som framkommit i prostitutionslitteraturen under 1970- och 80-talen. Målet är att visa att det inte bara finns ett men flera olika könsperspektiv, att dessa på vissa avgörande punkter står i konflikt med varandra och att de resulterar i relativt olikartade förslag då det gäller frågan vilka samhällsåtgärder som skall vidtas mot prostitution. Jag kommer i artikeln genomgående att analysera dessa könsperspektiv som motsatspar, där en förståelsemodell står mot en annan, trots att prostitutionslitteraturen innehåller många olika nyanser och kombinationer av dessa modeller. Artikeln handlar endast om heterosexuell prostitution med kvinnor som säljare och män som köpare av sexuella tjänster. Begreppet "prostitution" används i artikeln parallellt med begreppet "könshandel".²

Prostitution och könsstruktur

Den prostitutionssyn som sammanbinder hela den feministiskt präglade forskningslitteraturen är uppfattningen att prostitutionen har ett samband med den strukturella ojämlikheten mellan män och kvinnor i samhället. Könshandeln består av ett utbud och en efterfrågan på sexuella tjänster; under alla tider har männen stått för efterfrågan, och kvinnorna (eller manliga prostituerade i homosexuell könshandel) för utbudet. Detta är ingen tillfällighet; det återspeglar den könskeva fördelningen av sociala, ekonomiska och politiska resurser i samhället. Mäns relativa socioekonomiska makt inkluderar rättigheten att kräva sexuell tillfredsställelse också om detta sker på kvinnors bekostnad. Kvinnors underordnade position i samhället gör att de i vissa situationer använder sin kropp för att skaffa sig annars ouppnåeliga socioekonomiska fördelar. Maktfördelningen mellan män och kvinnor i samhället tar sig uttryck i en sexualisering av det socioekonomiskt svagare könet; kvinnors position i samhällsstrukturen definieras genom deras relationer till män.³

Prostitution och sexualideologi

Den andra gemensamma utgångspunkten i den feministiskt präglade prostitutionslitteraturen är antagandet att könshandeln återspeglar en patriarkalisk sexualsyn, där män definieras som sexuella och kvinnor som asexuella. Enligt denna patriarkaliska sexualsyn finns det en grundläggande och opåverkbar skillnad mellan mäns och kvinnors sexuella behov. De "normala" manliga sexualbehoven är, enligt den patriarkaliska sexualsynen, en "naturkraft" som inte kan underordnas äktenskap och familjeliv. De "normala" kvinnliga sexualbehoven däremot har ansetts vara obefintliga eller åtminstone monogama, och sekundära i förhållande till kvinnors reproduktiva funktioner.⁴ Följden av denna oöverensstämmelse mellan manligt och kvinnligt i den patriarkaliska sexualsynen är att en grupp "allmänna" kvinnor måste stå till manssamhällets förfogande. Dessa kvinnor har, i motsättning till "normala" kvinnor, betraktats som sexuella varelser. De har, enligt feministiska bedömare, fått representera den mörka, erotiskt spännande delen av kvinnokönet i manssamhället, men samtidigt den mest degraderade och föraktade delen.⁵

Prostitution – frivilligt val eller tvång?

Det råder alltså, inom den feministiskt präglade prostitutionslitteraturen enighet om att kvinnors inträde i könshandeln har ett samband med en ojämlik könsstruktur och en patriarkaliskt präglad sexualideologi. Kvinnokroppens status som handelsvara, ett fenomen som kan köpas, användas och utbytas, utgör den naturliga grogrunden för en regelrätt könshandel.⁶ Det råder också enighet om att de ekonomiska motiven är viktiga då man vill förklara varför vissa kvinnor blir prostituerade. De flesta prostituerade deltar i könshandeln för pengarnas skull – oberoende av vilka deras eventuella övriga motiv kan vara. Historiska undersökningar och undersökningar av förhållandena idag visar att de prostituerade ofta rekryteras från familjer med ekonomiska problem, arbetarklassfamiljer och fattiga invandrarfamiljer.⁷ Undersökningarna visar också att de prostituerade ofta har dålig utbildning, begränsade arbetslivserfarenheter och därmed små möjligheter att skaffa sig ett socialt och ekonomiskt tillfredsställande yrke.⁸

Härmed upphör emellertid enigheten då det gäller att förklara och förstå kvinnors deltagande i könshandeln.

En av de mest omstridda punkterna i den feministiska prostitutionslitteraturen är frågan om kvinnors deltagande i prostitution skall betraktas som ett frivilligt val eller inte. Frivillighetsaspekten i könshandeln har behandlas speciellt ingående i den historiska prostitutionsforskningen.

Å ena sidan finns det historiska prostitutionsforskare i olika länder som hävdar att t. ex. 1800-talets fattiga arbetarklasskvinnor under ekonomiska och sociala

krisperioder knappast hade några andra överlevnadsmöjligheter än prostitution.⁹ De socioekonomiska alternativen för dåtidens fattiga: föräldralösa kvinnor, ensamstående mödrar, 1800-talets "lumpenproletariat", var så begränsade att man inte kan tala om något egentligt val från de prostituerades sida. Den ekonomiska misären, den outvecklade fattigvården och en fördömande omgivning tvingade in dessa kvinnor i könshandeln. Prostitutionen nedärvdes i vissa fall från generation till generation. Kvinnorna "föredrog" inte prostitutionen framför andra alternativ. De tydde sig bara till den enda tillgängliga inkomstkällan – en inkomstkälla som de sett sina mödrar eller kvinnliga släktingar och bekanta använda sig av.¹⁰ Men prostitutionen utgjorde ingen god överlevnadsstrategi för dessa kvinnor. Könshandelns misär och usla ekonomiska villkor befriade dem inte från fattigdomens ok. Tvärtom gjorde prostitutionen ofta ont värre, åtminstone på längre sikt.¹¹ Den medförde ytterligare degradering, sjukdomar, våld och isolering samt, enligt flera undersökningar, en markant överdödlighet bland de prostituerade.¹²

Å andra sidan finns det historiska prostitutionsforskare som hävdar att prostitutionen också för 1800-talets fattiga arbetarklasskvinnor måste betraktas som ett frivilligt – och i vissa fall rationellt – val.¹³ De prostituerade i 1800-talets samhälle hade, enligt detta könsperspektiv, förvisso alternativ till sin prostitutionsverksamhet. De socioekonomiska perspektiven för fattiga kvinnor i dåtidens klass- och könssegrerade samhälle var begränsade t. ex. till lågavlönat hushållsarbete eller likaså lågavlönat och hälsovådligt fabriksarbete. Men dessa usla alternativ "tvingade" inte in kvinnorna i prostitutionen. Kvinnorna valde, utgående från sina livsbetingelser, sina psykiska och sociala resurser och sina önskemål, prostitutionen. Prostitutionen erbjöd inte heller enligt detta könsperspektiv några goda levnadsförhållanden. Inkomsterna var låga och oregelbundna, kvinnorna riskerade att utsättas för våld och brutalitet och könshandelns illegitima karaktär försvårade deras sociala situation. Men könshandeln kunde i vissa fall vara en mera lönsam och mindre fysiskt och psykiskt ödeläggande inkomstkälla än t. ex. de värsta formerna av fabriksarbete.¹⁴

Skiljelinjen mellan dessa två könsperspektiv på prostitution kan kanske verka oklar. Båda utgår från att kvinnornas hopplösa samhällssituation driver in dem i prostitutionen. Båda analyserar 1800-talets arbetarklasskvinnor som depriverade i dubbelt avseende: som arbetare och som kvinnor. Både betraktar prostitutionen som ett negativt samhällsfenomen och som en svår livsform för de involverade kvinnorna. Men enligt det första könsperspektivet är de prostituerade kvinnorna "objekt", "offer" för en samhällsstruktur och en sexualideologi som tvingar in dem i könshandeln. Enligt det andra könsperspektivet är de prostituerade kvinnorna "subjekt", handlande och väljande individer som, utgående från begränsade och föga attraktiva alternativ, definierar innehållet i sitt

eget liv. Enligt det första könsperspektivet är prostitutionen den värsta tänkbara livsformen för dessa kvinnor. Enligt det andra perspektivet kan prostitutionen, trots de patriarkaliska förtecknen och trots prostitutionslivets skadeverkningar, för vissa kvinnor ha medfört en bättre livskvalitet än t. ex. dåtidens fabriksarbete kunde erbjuda.

Dessa två könsperspektiv återfinns man – om också i otydligare form – i den forskningslitteratur som behandlar prostitutionsförhållandena idag. Det finns å ena sidan forskare som hävdar att prostitutionslivet inte kan förknippas med frivillighet, eller kanske att distinktionen mellan tvång och frivillighet är meningslös i sammanhanget. Sålunda skriver t. ex. de norska forskarna Cecilie Høigård och Liv Finstad (1986), efter många års arbete med prostituerade i Oslo:

”Det er, som vi ser, komplisert å bruke begrepet om frivillighet. Frivillighet forutsetter frie mennesker, ikke stivnede, størknede, tingliggjorte deler av selvet . . . Frivillighet forutsetter at det finnes gode, reelle alternativer å velge blant, og at disse alternativer oppleves som gode, reelle alternativer” (s. 320).

Bland de faktorer som gör frivillighetsbegreppet meningslöst i prostitutionssammanhang nämner Høigård & Finstad de prostituerade kvinnornas placering på samhällets botten, de begränsade möjligheter till yrkesval som denna placering innebär, de prostituerades beroende av hallickar, samt den objektivisering av sexualiteten som prostitutionslivet kräver. För att en kvinna skall kunna fungera som prostituerad måste hon, enligt Høigård och Finstad, lära sig att fjärma sexualiteten från sitt eget jag, från sin personlighet. Hon måste lära sig att splittra sig själv i ett subjekt och ett objekt och denna process är oförenlig med ett frivillighetsbegrepp i könshandeln.

Høigård och Finstad ansluter sig därmed till en relativt udbredd analystradition i den internationella, feministiska prostitutionsforskningen, en tradition som betonar att prostitutionsrelationen är en objektrelation.¹⁵ Enligt detta könsperspektiv består prostitutionsrelationen av ett handlande, väljande subjekt, köparen, och en handelsvara, den objektiviserade kvinnokroppen. I denna relation är den prostituerade kvinnan icke-deltagande. Hennes sexualitet, hennes vilja, hennes identitet är utdefinierade ur könshandelsrelationen. Den klaraste representanten för ett dylikt könsperspektiv på prostitution är kanske den amerikanska forskaren Kathleen Barry (1984) som sätter ett likhetstecken mellan prostitution och sexuellt slaveri. Barry tar explicit avstånd från uppfattningen att prostitutionen skulle utgöra något ”ekonomiskt alternativ” för kvinnor i ett manssamhälle. Hon menar att rekryteringsprocessen är oviktig – om kvinnan har tvingats-lockats in i prostitutionen eller inte – likaså kvinnans egen upplevelse

av tvång-frivillighet i prostitutionen. Prostitutionen styrs och definieras, enligt Barry, genom samhällets totala objektivering av kvinnokönet, och av de ekonomiska intressenterna i könshandeln. I ljuset av dessa massiva samhällsprocesser framstår den så kallade frivilligheten i könshandeln som meningslös.

Mot detta könsperspektiv på prostitution står ett annat som hävdar att könshandeln idag täcker över många olika grader av frivillighet och utnyttjande och att ett genomgående offerperspektiv på prostitution är ofruktbart.¹⁶ Frivilligheten-tvånget i könshandeln varierar mellan olika kulturer. Medan de prostituerade socioekonomiska valfrihet kan vara begränsad i fattiga utvecklingsländer så kan prostitutionen knappast betraktas som den enda tillgängliga försörjningskällan för kvinnor i rika västländer – hur klass- och könssegregerade dessa samhällen än är. Frivilligheten-tvånget i könshandeln samvarierar också med könshandelns struktur i respektive samhälle. Förekomsten av exploativa hallickrelationer i vissa prostitutionsmiljöer¹⁷ kan t. ex. inte tas som ett generellt belägg för de prostituerades objektstatus. Relationen mellan prostitutionskunden och den prostituerade är, enligt detta könsperspektiv, inte heller någon subjekt-objekt relation. Prostitutionskunden och den prostituerade deltar visserligen på vitt skilda premisser i prostitutionsmötet, han som representant för det manliga könet i ett patriarkaliskt samhälle, hon som representant för det kvinnliga könet och dessutom den mest föraktade delen av detta kön. Men kvinnokroppens status som handelsvara, i samhället i allmänhet och könshandeln i synnerhet, gör inte den prostituerade kvinnan till ett objekt. Att hon använder sig av vissa försvarsmekanismer, att hon eftersträvar anonymitet, kortvarighet och icke-engagemang i prostitutionsmötet förringar inte hennes status som väljande och handlande subjekt.¹⁸

De prostituerade – "avvikande" eller "normala" kvinnor?

Parallellt med diskussionen om tvånget och frivilligheten i könshandeln och om de prostituerades status som objekt respektive subjekt löper en annan diskussion i den feministiska prostitutionsforskningen. Denna diskussion handlar om de prostituerade kvinnorna som "avvikande" eller "normala" kvinnor.

Prostitutionen har traditionellt, i den icke-feministiska forskningen analyserats som en social avvikelse. Forskningsrapporternas mål har bl. a. varit att, genom hänvisning till olika individuella karakteristika "förklara" de prostituerades deltagande i könshandeln. Förklaringarna har ibland legat på det psykiska planet: de prostituerade har beskrivits som "dåligt begåvade", "mentalt störda", "psykopater" etc – här har inte minst psykiatrin bidragit med förklarande variabler. Förklaringarna har också legat på det sexuella planet: de prostituerade har beskrivits som "hypersexuella", "frigida", "lesbiska manshatare" etc. Inom den feministiska forskningslitteraturen har man tagit avstånd från en dylik pato-

logisering av de prostituerade kvinnorna.¹⁹ Man har påvisat att beskrivningarna av de prostituerade som psykiskt eller sexuellt avvikande återspeglar fördomar och kvinnoförakt snarare än forskningsresultat.

Samtidigt kan man inom den feministiska forskningstraditionen finna två köns-perspektiv på detta: en tradition som fortsätter att analysera prostitution som en social avvikelse – men som alltså tar avstånd från en psykosexuell patologisering av de prostituerade – och en tradition som tar avstånd från hela avvikelsebegreppet då det gäller prostitution.

Enligt det förstnämnda perspektivet kan de prostituerades deltagande i köns-handeln förklaras, eller åtminstone belysas, genom hänvisning till individuella bakgrundsfaktorer. Bland de faktorer som nämnts som ”predisponerande” i en prostitutionskarriär finner man, förutom dåliga ekonomiska uppväxtförhållanden (jfr. tidigare): uppväxt i ofullständiga, splittrade familjer, alkohol- eller annat missbruk hos föräldrarna, allvarlig sjukdom i familjen, institutionsvistelser under uppväxtåren.²⁰ Bland de faktorer som nämnts som ”utlösande” eller ”riskfaktorer” i en prostitutionskarriär återfinns: missbruksproblem, social rotlöshet, arbetslöshet, akuta personliga kriser.²¹ Andra riskfaktorer som nämnts – utan att skribenterna kunnat enas om ett faktiskt samband – är incest och andra sexuella övergrepp under uppväxtåren.²²

Det andra ledet i denna forskningstradition är att analysera de sociala och psykiska avvikelser eller skadeverkningar som prostitutionslivet medför hos de prostituerade. Bland dessa skadeverkningar är sexuella problem, social isole-ring, ett förstört känsloliv, missbruksproblem och förlorad självrespekt de oftast nämnda.²³ Könshandelns negativa konsekvenser för de prostituerade är ett av de forskningsteman som ägnats mest uppmärksamhet i den feministiska prostitutionslitteraturen i Norden.²⁴ Att prostitutionslivet ger ärr på både kropp och själ har forskningsrapporterna visat med all önskvärd tydlighet.

Vid sidan av denna omfattande forskningstradition finner man ett annat köns-perspektiv som hävdar att prostitution inte kan analyseras som en social avvikelse. Eftersom prostitutionen återspeglar samhällets centrala könsstruktur och sexualideologi – och härom råder enighet i den feministiska litteraturen – kan könshandeln inte uppfattas som en ”abnormitet”. Prostitutionen utgör inget marginellt fenomen i samhällslivets utkant, befolkat av avvikande individer. Den representerar inget egentligt brott mot manssamhällets centrala värderingar och normer. Den är tvärtom en social konstruktion som samvarierar med samhällets kvinno- och mansroller. Det finns, enligt detta köns-perspektiv, ingen självskriven och under alla omständigheter gällande gräns mellan prostitutionsförbindelser och andra heterosexuella förbindelser.²⁵ Det kan därför diskuteras hur fruktbart det är att ”förklara” de prostituerades deltagande i könshandeln genom hänvisning till individuella bakgrundsvariabler. Det kan vara lika viktigt

att peka på de "normala", men kvinnospecifika dragen i de prostituerades bakgrund och nuvarande livssituation. Det finns, enligt detta perspektiv, flera gemensamma än icke-gemensamma nämnare i prostituerade kvinnors och andra kvinnors liv.²⁶ Kvinnors underordnade samhällsposition, deras ansvar för samhällets reproduktiva funktioner, deras roll i det heterosexuella könspelet, deras position som försörjare-försörjda, deras beroende-oberoende av män, samt kommersialiseringen av kvinnokroppen kan vara mera fruktbara som bakgrundsvariabler i en prostitutionsanalys än de traditionella variablerna.

Gränsdragningen mellan prostituerade kvinnor och andra kvinnor har alltid varit ett av de viktigaste klassificeringssystemen visavis kvinnor i manssamhället. Det är, enligt det här refererade könsperspektivet, viktigt att ifrågasätta och analysera denna klassificerings- och marginaliseringsprocess. Om de prostituerades deltagande i könshandeln uteslutande eller primärt förklaras genom hänvisning till olika psykosociala avvikelser i deras bakgrund riskerar den feministiska prostitutionsforskningen att bidra till en stigmatisering eller patologisering – om också i modern form – av de prostituerade.²⁷ Denna stigmatiseringsprocess kan ytterligare förstärkas genom forskningslitteraturens beskrivningar av prostitutionslivets skadeverkningar. Könshandelns patologi är förvisso viktig att få fram men detta borde inte leda till en ytterligare patologisering och marginalisering av de prostituerade kvinnorna.

Könsköpet – uttryck för makt eller maktlöshet?

Också då det gäller efterfrågesidan i könshandeln, prostitutionskunderna och deras bakgrund och motiv, finner man olika könsperspektiv inom den feministiska forskningslitteraturen. En gemensam nämnare för hela den nordiska prostitutionslitteraturen under 1980-talet är att man starkt betonat kundernas roll i könshandeln: utan efterfrågan inget utbud på prostitutionstjänster. Från att tidigare ha representerat den anonyma "bortglömda" parten i prostitutionsforskningen har kunderna varit föremål för specialstudier i flera nordiska länder.²⁸ En annan gemensam nämnare i den nordiska prostitutionslitteraturen är att kunderna beskrivs som "vanliga" män. I frågan om ålder, civilstånd och yrke fördelar de sig ungefär som den övriga manliga vuxenbefolkningen. Dock förefaller det som om män inom affärsbranschen och andra män med yrken, som innebär att de reser mycket, skulle vara överrepresenterade bland kunderna.²⁹ Då det gäller orsakerna till könsköpen, kundernas motiv och roll i könshandeln råder det emellertid en del oklarhet i forskningslitteraturen. Jag skall här behandla en enda aspekt i kundforskningen, frågan om könsköpet bäst kan analyseras ur ett makt- eller ett maktlöshetsperspektiv.

Det finns å ena sidan en förståelsemodell som definierar könsköpet som systematiserat och kommersialiserat våld mot kvinnor.³⁰ Denna modell bygger på

uppfattningen (jfr tidigare) att de prostituerade har objektstatus i könshandeln och en social avvikarstatus i samhället. Parterna i en konkret prostitutionrelation är en socioekonomiskt förfördelad kvinna, psykiskt och fysiskt präglad av könshandeln, och en "vanlig" man, typiskt välfungerande och integrerad i samhällslivet. Analyserad i detta perspektiv blir könsköpet en maktrelation – en relation mellan ett subjekt och ett objekt, en "maktutövare" och ett "offer". Könshandeln blir därmed en "kollektiv mansfråga". Prostitutionsförbindelsen är inte ett möte mellan en man och en kvinna, enligt detta perspektiv, men snarare en "onanihandling i kvinnosköte".³¹ Tydligare än så kan skuldfrågan i könshandeln knappast uttryckas.

Detta könsperspektiv, som sätter ett likhetstecken mellan könsköp och maktutövande lever bl. a. i den nordiska forskningslitteraturen sida om sida med andra, delvis kompletterande, delvis divergerande könsperspektiv. Det har nämligen visat sig vara svårt att fasthålla makt-/våldsperspektivet i de konkreta analyserna av prostitutionskundernas roll och beteende. Prostitutionskunderna och deras motiv har klassificerats på olika sätt i olika undersökningar; jag skall inte här gå in i en detaljanalys av dem.³² Ett allmänt intryck av undersökningarna är dock att kundernas självuppgivna motiv lika väl kan tolkas som uttryck för maktlöshet som för makt. Maktlösheten omfattar i vissa fall dåligt fungerande parförhållanden; kunderna har äktenskaps-/samlevnadsproblem som de verkar vara oförmögna att lösa. Maktlösheten omfattar dålig självkänsla, ensamhet, isolering; en del kunder har svårt att komma i kontakt med andra kvinnor än prostituerade. Maktlösheten omfattar också myter och förvrängda föreställningar om kvinnors sexualitet, om prostitutionen och dess möjligheter, samt en oförmåga eller ovilja att erkänna könshandelns krassa kommersialitet. Könsköpets patriarkaliska funktioner, "demonstration av makt" och "upprätthållande av kontroll"³³ förefaller oändligt avlägsna då man läser en del av intervjuvaren i kundundersökningarna.

En annan oklar punkt i prostitutionsforskningen är frågan i vilken mån makten – underkastelsen i relationen mellan prostitutionskunder och prostituerade varierar mellan olika könshandelsformer. Det finns å ena sidan undersökningar som visar att olika prostitutioner (gatu-, restaurang-, callgirlprostitution) flyter in i varandra, att de prostituerade typiskt alternerar mellan olika former och att kvinnornas position (i frågan om ekonomi, psykiska och sociala skadeverkningar, maktlöshet) är lika usel i alla prostitutioner.³⁴ Å andra sidan finns det undersökningar som visar att de prostituerades livsvillkor, deras ekonomi,³⁵ deras möjligheter att själva definiera innehållet i könshandeln är bättre i vissa prostitutioner, t. ex. callgirlverksamhet och hotellprostitution, än i andra.³⁶ Selektiviteten och exklusiviteten i kundkontaktorna – många callgirls har ett fåtal utvalda stamkunder – minskar de prostituerades utsatthet i köns-

handeln. I vissa fall anser de prostituerade själva att det är de, inte kunderna, som har makten och övertaget i de konkreta prostitutionsmötena.³⁷

Man kan givetvis hävda att det inte finns någon reell motsättning mellan ett överordnat maktperspektiv på prostitution och dessa forskningsresultat. Prostitutionskundernas makt i könsköpet kan uppfattas symboliskt snarare än konkret. Prostitution är, på samhällsnivå, ett av de klaraste uttrycken för köns-
ojämlikhet och kvinnoförakt. Prostitutionskunderna reproducerar denna maktinstitution oberoende av hur de själva definierar situationen, oberoende av hur deras egen livssituation ser ut. Rollen som "hora" är en av de mest föraktade kvinnorollerna i samhället oberoende av om de prostituerade i vissa könshandelsformer hävdar att de inte är maktlösa.

Prostitutionskontroll – kriminalisering eller avkriminalisering?

Den feministiska forskningslitteraturen om prostitutionskontroll är mycket omfattande.³⁸ Jag skall här behandla ett enda diskussionsämne i denna forskningslitteratur, frågan om prostitutionen eller vissa delar av den skall vara kriminaliserad eller inte.

På en central punkt råder det enighet i forskningslitteraturen: könshandeln skall inte kontrolleras genom en kriminalisering av de prostituerade kvinnornas verksamhet. Denna ståndpunkt baserar sig på en omfattande feministisk forskningstradition i länder som har en straffrättslig reglering av prostitutionen.³⁹ Vad dessa undersökningar visar är att ett helt eller delvis prostitutionsförbud inte reducerar prostitutionen i samhället. Myndighetsåtgärdernas uppgift i dessa kontrollsystem tycks inte ha varit att bekämpa prostitutionen i sig men prostitutionens "sociala störningar": sjukdomar, ordningsproblem, kriminalitet. Priset för denna kontrollpolitik har betalats av de prostituerade som utsatts för förödmjukande myndighetsåtgärder – arresteringar, hälsoundersökningar, frihetsberövanden – som stämplat och isolerats.⁴⁰ De prostituerade har fungerat som moraliska syndabockar i kontrollsystem som de facto accepterat ett visst mått och vissa former av prostitution. Kvinnorna i könshandeln har bestraffats för en sexualitet som inte är deras egen, medan prostitutionskunderna har gått fria.⁴¹

Vi är därmed inne på det första tvisteämnet i den feministiska prostitutionslitteraturen om kontrollpolitik, frågan om prostitutionskundernas roll skall kriminaliseras eller inte.

Det går en röd tråd från uppfattningen att de prostituerade är "offer" och "sociala förlorare", till uppfattningen att könsköpet är "våld mot kvinnor" och vidare till uppfattningen att kundverksamheten skall kriminaliseras. Könshandeln är en marknad där utbud och efterfrågan möts; genom att försvåra könsköpen kan marknaden begränsas, enligt detta perspektiv. I motsättning till de

prostituerade som lever av könshandeln, är kunderna – speciellt de kunder som sporadiskt besöker könshandelsmiljöerna – inte direkt beroende av prostitutionen. Risken att bli upptäckt, straffad och stämplad som prostitutionskund kan därför ha en avskräckande effekt på många kunder. Kunderna som ofta är socialt integrerade har för mycket att förlora på ett eventuellt avslöjande. En kriminalisering av kundverksamheten skulle, enligt detta perspektiv, erkänna de prostituerades tvångssituation och placera ansvaret där det hör hemma: hos prostitutionskunderna.⁴²

Det går emellertid också en röd tråd från uppfattningen att de prostituerade är "subjekt", "normala kvinnor" och uppfattningen att könsköpen lika ofta är uttryck för maktlöshet och oförmåga som för makt och våld, till uppfattningen att prostitutionskundens roll lika litet som den prostituerades roll skall kriminaliseras. En ensidig kriminalisering av kundrollen är, enligt detta perspektiv, ologisk och kan ha samma negativa effekter som kriminaliseringen av de prostituerades verksamhet. Könshandeln kan drivas "under jorden" vilket försvårar samhällets möjligheter att hjälpa de prostituerade och ökar riskerna för exploativa hallickrelationer. Ett köpförbud i prostitutionen skulle också vara svårt att administrera. Det skulle i många fall kräva att de prostituerade blev indragna som vittnen, vilket sannolikt skulle medföra att kvinnorna i könshandeln, ännu en gång utsattes för förödmjukande och stämplande myndighetsåtgärder. Därtill kommer att en kriminalisering av könsköp inte skulle drabba alla kunder lika. Kunderna i gatuprostitutionen skulle utsättas för polisåtgärder medan kunderna i mera privata och diskreta könshandelsformer, t. ex. callgirlverksamhet – som ofta appellerar till medelklasskunder – skulle gå fria.⁴³

En annan tvistefråga i den feministiska forskningslitteraturen om prostitutionskontroll gäller hallickarna (män som bor ihop med och/eller lever av de prostituerades inkomster i könshandeln) och andra prostitutionsförmedlare. Det råder enighet om att det regelrätta profitmakeriet i prostitutionsförmedlingen – fastighetsägare, hotell-/restaurang/klubbinnehavare, tidningar som systematisk publicerar prostitutionsannonser – skall bekämpas med hjälp av kopplerlagstiftningen. Sålunda har man t. ex. i den nordiska prostitutionslitteraturen (betänkanden, forskningsrapporter) genomgående efterlyst effektivare myndighetsåtgärder mot dessa förmedlingsformer.⁴⁴ Då det gäller hallickverksamhet, prostitutionsförmedlare som har personliga relationer till prostituerade, är den feministiska forskningslitteraturen mera konfliktfylld.

Det finns å ena sidan undersökningar som starkt betonar de exploativa dragen i hallickrelationerna. De prostituerade är inte bara offer för samhällets könsstruktur och prostitutionskundernas maktutövande utan också för hallickarnas fysiska och psykiska utnyttjande. Relationerna mellan hallickar och prostituerade är, enligt detta perspektiv, ojämbördiga och destruktiva för de prostituerade. Hallickarna spelar en viktig roll i det maskineri som håller prostitutionen

vid liv. De bidrar till att rekrytera nya prostituerade till könshandeln, de definierar ramarna för de prostituerades rörelsefrihet och de inhöstar de ekonomiska vinsterna i könshandeln. Det är därför viktigt att samhället, i kampen mot könshandelns kvinnoundertryckelse, effektiviserar myndighetsåtgärderna mot hallickar.⁴⁵

Parallellt med detta perspektiv, som alltså analyserar hallickssystemet som en extrem form av kvinnoutnyttjande, finns det undersökningar som pekar på avsevärda variationer i hallickssystemet. Hallickrelationerna varierar i frågan om kommersialitet, från klart ekonomiska förhållanden där hallicken "låter den prostituerade arbeta för sig" till förhållanden där parterna jämbördigt delar hem, hushåll och ekonomi. Hallickrelationerna varierar också i frågan om antalet involverade parter, från förhållanden (och dessa tycks vara ovanliga bl. a. i de nordiska länderna) där hallicken aktivt rekryterar nya prostituerade till sitt "stall", till förhållanden där en "hemmahallick" lever i en långvarig parrelation med en prostituerad. Och hallickrelationerna varierar i frågan om känslomässig engagemang, från kyligt affärsmässiga kontrakt till förhållanden baserade på ömsesidig kärlek, vänskap, respekt.⁴⁶ De stora variationerna i dessa relationer gör en generell kriminalisering av hallickförhållanden problematisk. I extrema fall kan myndighetsåtgärderna mot koppleri leda till att all samlevnad mellan prostituerade kvinnor och deras män/pojkvänner omöjliggörs. De prostituerade tvingas, för att undvika misstankar om koppleri, att leva ensamma, vilket ytterligare förstärkar särbehandlingen och marginaliseringen av kvinnorna i könshandeln.⁴⁷ Vad som därför behövs är en mera nyanserad kontrollpolitik visavis prostitutionsförmedling, en kontrollpolitik som skiljer mellan utnyttjande och samarbete, mellan kommersiella relationer och samlevnad.

Avslutning

De könsperspektiv på prostitution som diskuterats i denna artikel kan sammanfattas i följande översikt. Översikten skisserar två alternativa, stipulerade förståelsemodeller. Därmed inte sagt att all feministisk prostitutionsforskning konsekvent skulle följa den ena eller den andra av dessa modeller. Många skribenter har element av båda dessa modeller i sina texter.

Enligt det första perspektivet är könshandeln en social avvikelse i samhället. De prostituerade är sociala förlorare, "offer" i förhållande till samhällets könsstruktur, prostitutionskunderna och -förmedlarna. Prostitutionskunderna är, oberoende av livssituation och motiv i könshandeln vålds-/maktutövare som reproducerar manssamhällets kvinnoförtryck. Hallickarna bidrar ytterligare till denna objektivering av kvinnorna i könshandeln.

Enligt det andra perspektivet är könshandeln en social konstruktion som summerar samhällets könsstruktur och sexualideologi. De prostituerade och kun-

Figur. Könsperspektiv på prostitution.

	Prostitution som social avvikelse	Prostitution som social konstruktion
Prostitutionssyn	Prostitution som reflexion av en patriarkalisk könsstruktur och sexualideologi	
De prostituerade	De prostituerade som "offer" och "objekt"	De prostituerade som "subjekt"
Prostitutionskunderna	Prostitutionskunderna som våldsutövare	Prostitutionskunderna som vanliga män med relations- o. a. problem
Prostitutionsmötet	Prostitutionsmötet som subjekt-objekt relation	Prostitutionsmötet som subjekt-subjekt relation
Prostitutionskontrollen	Kriminalisering av kundrollen Kriminalisering/ effektivare åtgärder mot hallickar	Icke-kriminalisering av kundrollen Icke-kriminalisering av samlevnadsrelationer

dena är inga sociala avvikare, de är inga offer respektive våldsutövare, de är normala kvinnor och män som spelar några av det heterosexuella könsspelets mest explicita roller. Relationerna prostituerade-prostitutionskunder och prostituerade-hallickar har flera gemensamma än icke-gemensamma drag med samhällets "normala" heterosexuella förhållanden.

Båda dessa perspektiv har sin styrka och sina svagheter. Styrkan i det första perspektivet är att det klarare uttrycker den feministiska forskningslitteraturens avståndstagande från prostitution. Eftersom prostitutionen beskrivs som systematiserat, kommersialiserat våld mot kvinnor är det klart att samhället bör göra något för att motarbeta könshandeln. Eftersomstitutionskunderna och hallickarna beskrivs som de primärt ansvariga i könshandeln är det naturligt att uppmärksamheten – den forskningsmässiga och kontrollpolitiska – inriktas också på dem, inte bara på de prostituerade som alltid fått agera syndabockar i det moraliska spelet kring prostitution.

Svagheten i det första perspektivet är att det riskerar att underbygga en i förväg mycket utbredd patologisering av de prostituerade. Genom att beskriva de prostituerade som "offer" och "objekt" fräntar man dem allt ansvar i könshandeln. Genom att utpekastitutionskunderna och hallickarna som våldsutövare riskerar man att skapa nya syndabockar och att blockera för en mera

djupgående förståelse av prostitutionens människorelationer. Samtidigt kommer detta perspektiv, med sin dramatiska betoning av könshandelns offer-karaktär mycket nära en traditionell definition av prostitutionen som omoral och synd. Prostitutionen blir inte bara en social avvikelse på behörigt avstånd från normala, sociala relationer. Den blir också en moralisk avart, den yttersta symbolen på kvinnlig avmakt och omyndighet, och på mäns försyndelser mot kvinnor.

Styrkan i det andra perspektivet ligger i det faktum att prostitutionen bevarar sin karaktär av social konstruktion både i forskningsrapporterna och i den kontrollpolitiska diskussionen. Tyngdpunkten i analyserna ligger på de normala, men könsbestämda dragen i prostitutionen. De prostituerade, kunderna och prostitutionsförmedlarna bevarar sin subjektstatus. Deras roll och motiv i könshandeln relateras direkt till samhällets könsstruktur och sexualideologi och till de definitionsprocesser som omger könshandeln. Prostitutionen analyseras som ett kulturellt fenomen, vars innehåll och innebörd varierar.

Svagheten i detta perspektiv är för det första att det tangerar en total, och meningslös, relativisering av prostitutionsbegreppet. Prostitutionen blir en kulturell konstruktion, principiellt förankrad i manssamhället men i praktiken förunderligt oberoende av samhällets maktförhållanden och utslagningsprocesser. Traditionella bakgrundsvariabler som dåliga föräldrelationer, omsorgsvikt, social rotlöshet, missbruksproblem osv kopplas loss från könshandeln utan att några alternativa förklaringar sätts in. Prostitutionsforskningens klassiska fråga varför vissa kvinnor blir prostituerade och varför vissa män blir prostitutionskunder avfärdas som irrelevant.

För det andra tangerar perspektivet, på det kontrollpolitiska planet, en traditionell *laissez-faire* hållning till prostitution. Eftersom de prostituerade själva väljer att sälja sexuella tjänster, eftersom kunderna är normala män, maktlösa snarare än maktfulla, eftersom de flesta hallickrelationer baseras på samarbete snarare än utnyttjande så finns det väl ingen orsak för samhället att ingripa i könshandeln? Eftersom prostitutionen är ett normalt fenomen, jämförbart med andra heterosexuella relationer, så skall den väl inte bekämpas? Perspektivet kommer mycket nära den prostitutionssyn som många prostituerade kvinnor och deras intresseorganisationer representerar: "Prostitutionen är ett yrke bland andra yrken; prostitutionen behövs i samhället; om man bara kunde avskaffa omgivningens fördömande och sexualpuritanism så skulle problemen på prostitutionsområdet vara lösta".⁴⁸

Till detta kan blott konstateras att det, trots likheterna, finns en avgörande skillnad mellan det ovan skisserade könsperspektivet på prostitution och det perspektiv som de prostituerades intresseorganisationer företräder. I ett feministiskt perspektiv är könshandeln oacceptabel vare sig den definieras som en

social avvikelser eller en social konstruktion, vare sig den betraktas som "synd" eller "arbete".

I ett feministiskt perspektiv är prostitutionen en tragisk reproduktion av samhällets ojämlikhet och kommersialism. Oenigheten i den feministiska forskningslitteraturen gäller medlen, inte målet i prostitutionskontrollen. Målet i den feministiska prostitutionspolitiken är och har alltid varit att avskaffa prostitutionen och de patriarkaliska strukturer som underbygger den.

Adress: Kriminalistisk Institut,
Sankt Peders Stræde 19, 1453 København K.

NOTER

- 1) T. ex. *Rosenblum* 1975, *Jennings* 1976, *Millet* 1976, *Gibson* 1980, *McLeod* 1980, 1982, *Borg m. fl.* 1981, *Månsson* 1981, *Barry* 1981, 1984, *Pateman* 1983, 1988, *Hoigård & Finstad* 1986, *Varsa* 1986, *Prieur & Taksdal* 1989, *Järvinen* 1990.
- 2) För en diskussion om dessa begrepp se *Borg m. fl.* 1981.
- 3) För en närmare beskrivning av sambandet mellan prostitution och könsstruktur se t. ex.: *Borg m. fl.* 1981, *Coward* 1983, *Finstad & Olsson* 1983, *Barry* 1984, *Dominelli* 1986, *Lerner* 1986, *Dworkin* 1987, *Musheno & Seeley* 1987, *Pateman* 1988, *MacKinnon* 1989.
- 4) Se t. ex. *Dinnerstein* 1976, *Edwards* 1981, *Ortner & Whitehead* 1981, *Coveney m. fl.* 1984, *Jackson* 1984, *Snitow m. fl.* 1984, *Walkowitz* 1984, *Caplan* 1987, *Haug* 1987, *Pateman* 1988.
- 5) T. ex. *Rosenblum* 1975, *Borg m. fl.* 1981, *Finstad & Olsson* 1983, *Hoigård & Finstad* 1986, *McCombs* 1986, *Haug* 1987, *Karras* 1989, *MacKinnon* 1989, *Prieur & Taksdal* 1989, *Shrage* 1989.
- 6) T. ex. *Dworkin* 1987, *Haug* 1987, *MacKinnon* 1987, 1989.
- 7) *Davis* 1971, *Gray* 1973, *Perry* 1978, *Finnegan* 1979, *Walkowitz* 1980, *Rosen* 1982, *Bracey* 1983, *Larsson* 1983, *Butler* 1985, *Hoigård & Finstad* 1986, *Schaepdrijver* 1986.
- 8) T. ex. *Gallo & Alzate* 1976, *Boyer & James* 1979, *McLeod* 1982.
- 9) T. ex. *Finnegan* 1979, *Butler* 1985.
- 10) T. ex. *Butler* 1985.
- 11) T. ex. *Schiotz* 1980.
- 12) T. ex. *Finnegan* 1979.
- 13) *Walkowitz* 1977, 1980, *Rosen* 1982, *Mahood* 1990.
- 14) *Walkowitz* 1980, *Rosen* 1982.
- 15) T. ex. *Borg m. fl.* 1981, *Barry* 1984, *Cooper* 1989, *MacKinnon* 1989.
- 16) T. ex. *Dominelli* 1986, *Shrage* 1989.
- 17) T. ex. *Romenesko & Miller* 1989.
- 18) För analyser där de prostituerade betraktas som "subjekt" snarare än "objekt" se t. ex. *Dominelli* 1986, *Shrage* 1989, *Andersson-Collins* 1989, *Järvinen* 1990.
- 19) T. ex. *Finstad & Olsson* 1983.
- 20) T. ex. *Davis* 1971, *Gray* 1973, *Boyer & James* 1979, *Fredriksson & Lind* 1980, *Finstad m. fl.* 1982, *James & Davis* 1982, *Larsson* 1983, *Koch* 1987, *Henriksen & Springborg* 1988, *Jessen & Frigstad* 1988.
- 21) *Davis* 1971, *Gray* 1973, *Fredriksson & Lind* 1980, *Larsson* 1983, *Koch* 1987.
- 22) *James & Meyerding* 1977, *Silbert & Pines* 1983.
- 23) T. ex. *Hoigård & Finstad* 1986.
- 24) T. ex. *Finstad m. fl.* 1982, *Larsson* 1983, *Koch* 1987, *Henriksen & Springborg* 1988, *Jessen & Frigstad* 1988, *Jessen m. fl.* 1990.

- 25) Rosenblum 1975, Dominelli 1986, Shrage 1989, Järvinen 1990.
- 26) McLeod 1982, Dominelli 1986.
- 27) McLeod 1982.
- 28) Månsson & Linders 1984, Varsa 1986, Prieur & Taksdal 1989, Hydén 1990.
- 29) Varsa 1986, Prieur & Taksdal 1989, Hydén 1990.
- 30) T. ex. Hoigård & Finstad 1986.
- 31) Borg m. fl. 1981, Månsson & Linders 1984.
- 32) Månsson & Linders 1984, Varsa 1986, Prieur & Taksdal 1989, Hydén 1990.
- 33) Borg m. fl. 1981.
- 34) Hoigård & Finstad 1986.
- 35) T. ex. Jensen m. fl. 1990.
- 36) T. ex. Rosenblum 1975, McLeod 1982, Järvinen 1990.
- 37) Järvinen 1990.
- 38) T. ex. Roby 1969, Rosenbleet & Pariente 1973, Jennings 1976, Boles & Tatro 1978, Gibson 1980, McLeod 1980, 1982, 1983, Musheno & Seeley 1987.
- 39) T. ex. Rosenbleet & Pariente 1973, Women Endorsing Decriminalization 1973, Jennings 1976, McLeod 1983.
- 40) T. ex. Walkowitz 1977, 1980, Perry 1978, Butler 1985, Shaepdrijver 1986, Karras 1989.
- 41) Jfr Borg m. fl. 1981.
- 42) Hoigård & Finstad 1986, Prieur & Taksdal 1989.
- 43) Borg m. fl. 1981, Månsson & Linders 1984.
- 44) Borg m. fl. 1981, Månsson 1981, Hoigård & Finstad 1986, Prieur & Taksdal 1989.
- 45) T. ex. Borg m. fl. 1981, Månsson 1981, Barry 1981, Miller 1986, Reynolds 1986, Romenesko & Miller 1989.
- 46) T. ex. Månsson 1981, McLeod 1982, Hoigård 1985, Hoigård & Finstad 1986, Järvinen 1990.
- 47) T. ex. Hoigård & Finstad 1986.
- 48) T. ex. Dominelli 1986, Shrage 1989, Jenness 1990.

Litteratur

- Andersson-Collins, Gunnel: Horor är inte "horor", FOU-rapport nr 99, Stockholms socialförvaltning 1989.
- Barry, Kathleen: The Underground Economic System of Pimping. Journal of International Affairs 1981 (81), 117-127.
- Barry, Kathleen: Female Sexual Slavery, New York University Press, New York 1984 (1979).
- Boles, Jacqueline & Charlotte Tatro: Legal and Extra-Legal Methods of Controlling Female Prostitution: A Cross-Cultural Comparison. International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice, 1978 (2), 71-85.
- Borg, Arne m. fl.: Prostitution. Beskrivning, analys, förslag till åtgärder. Liber Förlag, Stockholm 1981.
- Boyer, Debra & Jennifer James: Juvenile Prostitution. Ingår i boken: The Female Offender, ed. by: C. T. Griffiths & M. Nance. A Publication of the Criminology Research Centre, Simon Fraser University 1979, 99-118.
- Bracey, Dorothy H.: The Juvenile Prostitute: Victim and Offender. Victimology 1983 (8), 151-160.
- Butler, Anne M.: Daughters of Joy, Sisters of Misery. Prostitutes in the American West 1865-90. University of Illinois Press, Urbana 1985.
- Caplan, Pat (ed.): The Construction of Sexuality. Tavistock, London 1987.

- Cooper, Belinda*: Prostitution: A Feminist Analysis. *Women's Rights Law Reporter* 1989 (11), 99–120.
- Coveney, Lal, Margaret Jackson, Sheila Jeffreys, Leslie Kay & Pat Kahony*: The Sexuality Papers. *Male Sexuality and the Social Control of Women*. Hutchinson, London 1984.
- Coward, Rosalind*: Patriarchal Precedents. *Sexuality and Social Relations*. Routledge & Kegan Paul, London 1983.
- Davis, Nanette J.*: The Prostitute: Developing a Deviant Identity. Ingår i boken: *Studies in the Sociology of Sex*, ed. by: J. H. Henslin. *Appleton Century Crafts*, New York 1971, 297–322.
- Dinnerstein, Dorothy*: The Mermaid and the Minotaur. *Sexual Arrangements and Human Malaise*. Harper & Row Publ., New York 1976.
- Dominelli, Lena*: The Power of the Powerless: Prostitution and the Reinforcement of Submissive Femininity. *Sociological Review* 1986 (34), 65–92.
- Dworkin, Andrea*: Intercourse. Secker & Warburg, London 1987.
- Edwards, Susan*: *Female Sexuality & the Law*. Martin Robertson, Oxford 1981.
- Finnegan, Frances*: *Poverty and Prostitution. A Study of Victorian Prostitutes in York*. Cambridge University Press, London 1979.
- Finstad, Liv, Lita Fougner & Vivi-Lill Holter*: Prostitusjon i Oslo. Pax Forlag, Oslo 1982.
- Finstad, Liv & Hanna Olsson*: Skandinavisk prostitusjonsforskning. Ingår i boken: *Kvinner skyld. En nordisk antologi i kriminologi*, red. av: C. Høigård & A. Snare. Pax Forlag, Oslo 1983, 131–175.
- Fredriksson, Torsten & Britt-Inger Lind*: *Kärlek för pengar. En bok om prostitutionsprojektet i Malmö 1976–80*. Ordfronts Förlag, Stockholm 1980.
- Gallo, Maria Teresa de & Heli Alzate*: Brothel Prostitution in Colombia. *Archives of Sexual Behavior* 1976 (5), 1–7.
- Gibson, Mary*: The State and Prostitution: Prohibition, Regulation or Decriminalization? Ingår i boken: *History and Crime. Implications for Criminal Justice Policy*, ed. by: J. A. Inciardi & C. E. Faupel. Sage Publications, Beverly Hills 1980, 193–208.
- Gray, Diana*: *Turning-Out: A Study of Teenage Prostitution*. *Urban Life and Culture* 1973 (4), 401–425.
- Haug, Frigga and others*: *Female Sexualization. A Collective Work on Memory*. Verso, London 1987.
- Henriksen, Susanne van Deurs & Susanne Springborg*: *Prostitutionsliv*. Gyldendal, København 1988.
- Hydén, Lars-Christer*: *De osynliga männen. En socialpsykologisk studie av manliga prostitutionskunder*. FOU-rapport nr. 122, Stockholms socialförvaltning 1990.
- Høigård, Cecilie*: Halliker – finnes de? *Materialisten* 1985 (13), 108–141.
- Høigård, Cecilie & Liv Finstad*: *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Pax Forlag, Oslo 1986.
- Jackson, Margaret*: *Sexology and the Social Construction of Male Sexuality*. Ingår i boken: *The Sexuality Papers. Male Sexuality and the Social Control of Women*, ed. by: L. Coveney et al., Hutchinson, London 1984, 45–68.
- James, Jennifer & Jane Meyerding*: *Early Sexual Experience and Prostitution*. *American Journal of Psychiatry* 1977 (134), 1381–1385.

- James, Jennifer & Nanette J. Davis:* Contingencies in Female Sexual Role Deviance: The Case of Prostitution. *Human Organization* 1982 (41), 345–350.
- Jenness, Valerie:* From Sex as Sin to Sex as Work: COYOTE and the Reorganization of Prostitution as a Social Problem. *Social Problems* 1990 (37), 403–420.
- Jennings, M. Anne:* The Victim as Criminal: a Consideration of California's Prostitution Law. *California Law Review* 1976 (64), 1235–1284.
- Jensen, Torben Bechman, Ida Koch & Annalise Kongstad:* Prostitution i Danmark. Socialforskningsinstituttet, rapport 8, København 1990.
- Jensen, Liv & Kirsten Frigstad:* Jentene ut av prostitusjonen. J. W. Cappelen forlag, Lillehammer 1988.
- Järvinen, Margaretha:* Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll. Åbo Akademis förlag, Åbo 1990.
- Karras, Ruth Mazo:* The Regulation of Brothels in Later Medieval England. *Signs* 1989 (14), 399–433.
- Koch, Ida:* Prostitution. Om truede unge og socialt arbejde. Munksgaard, København 1987.
- Larsson, Stig:* Könshandeln. Om prostituerades villkor. Skeab Förlag, Stockholm 1983.
- Lerner, Gerda:* The Creation of Patriarchy. Oxford University Press, Oxford 1986.
- MacKinnon, Catharine:* Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law. Harvard University Press, Cambridge 1987.
- MacKinnon, Catherine:* Sexuality, Pornography, and Method: "Pleasure under Patriarchy". *Ethics*, 1989 (99), 315–346.
- Mahood, Linda:* The Magdalens. Prostitution in the Nineteenth Century. Routledge, London 1990.
- McCombs, Nancy:* Earth Spirit, Victim or Whore? The Prostitute in German Literature 1880–1925. Peter Lang, New York 1986.
- McLeod, Eileen:* Man-Made Laws for Men? The Street Prostitutes' Campaign against Control. Ingår i boken: Controlling Women. The Normal and the Deviant, ed. by: B. Hutter & G. Williams. Croom Helm, London 1980, 61–78.
- McLeod, Eileen:* Women Working: Prostitution Now. Croom Helm, London 1982.
- McLeod, Eileen:* A Fresh Approach? A Critique of the Criminal Law Revision Committee's Working Paper on Offences Relating to Prostitution and Allied Offences. *Journal of Law and Society* 1983 (10), 271–279.
- Miller, Eleanor M.:* Street Woman. Temple University Press, Philadelphia 1986.
- Millet, Kate:* The Prostitution Papers. "A Quartet for Female Vote". Ballantine Books, New York 1976 (1971).
- Musheno, Michael & Kathryn Seely:* Prostitution Policy and the Women's Movement. Historical Analysis of Feminist Thought and Organization. *Contemporary Crises* 1987 (10), 237–255.
- Månsson, Sven-Axel:* Könshandelns främjare och profitörer. Om förhållandet mellan hallick och prostituerad. Doxa, Karlshamn 1981.
- Månsson, Sven-Axel & Annulla Linders:* Sexualitet utan ansikte. Könsköparna. Carlssons, Malmö 1984.
- Ortner, Sherry B. & Harriet Whitehead (ed.):* Sexual Meanings. The Cultural Construction of Gender and Sexuality. Cambridge University Press, Cambridge 1981.

- Pateman, Carole*: Defending Prostitution: Charges against Ericsson. *Ethics* 1983 (99), 561–565.
- Pateman, Carole*: *The Sexual Contract*. Polity Press, Oxford 1988.
- Perry, Mary Elisabeth*: "Lost Women" in Early Modern Seville: The politics of Prostitution. *Feminist Studies* 1978 (6), 195–214.
- Prieur, Annick & Arnhild Taksdal*: Å sette pris på kvinner. Men som kjøper sex. Pax Forlag, Oslo 1989.
- Reynolds, Helen*: *The Economics of Prostitution*. Charles C. Thomas Publisher, Springfield 1986.
- Roby, Pamela A.*: Politics and Criminal Law: Revision of the New York State Penal Law on Prostitution. *Social Problems* 1969 (17), 83–109.
- Romenesko, Kim & Eleanor M. Miller*: The Second Step in Double Jeopardy: Appropriating the Labor of Female Street Hustlers. *Crime & Delinquency* 1989 (35), 109–135.
- Rosen, Ruth*: *The Lost Sisterhood. Prostitution in America 1900–1918*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1982.
- Rosenbleet, Charles & Barbara J. Pariente*: The Prostitute and the Criminal Law. *American Criminal Law Review* 1973 (11), 373–427.
- Rosenblum, Karen E.*: Female Deviance and the Female Sex Role: A Preliminary Investigation. *British Journal of Sociology* 1975 (26), 169–185.
- Schaepdrijver, Sophie de*: Regulated Prostitution in Brussels, 1844–1877. A Policy and its Implementation. *Historical Social Research* 1986 (12), 89–105.
- Schiotz, Aina*: Prostitusjon og prostituerte i 1880-åras Kristiania. Ingår i boken: Det kriminelle kjønn – om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon, red. av: A-M. Gotaas m. fl. Pax Forlag, Oslo 1980, 35–79.
- Shrage, Laurie*: Should Feminists Oppose Prostitution? *Ethics* 1989 (99), 347–361.
- Silbert, Mimi H. & Ayala M. Pines*: Early Sexual Exploitation as an Influence in Prostitution. *Social Work* 1983 (28), 285–289.
- Snitow, Ann, Christine Stansell & Sharon Thompson (ed.)*: *Desire. The Politics of Sexuality*. Virago Press, London 1984.
- Varsa, Hannele*: Prostituution näkymätön osa: miesasiakkaat. (Prostituutonens osynliga part: de manliga kunderna). Naistutkimusmonisteita 5. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (Delegationen för jämställdhetsärenden) Helsinki 1986.
- Walkowitz, Judith*: The Making of an Outcast Group. Ingår i boken: *A Widening Sphere. Changing Roles of Victorian Women*, ed. by: M. Vicinus. Indiana University Press, Bloomington 1977, 72–116.
- Walkowitz, Judith R.*: *Prostitution and Victorian Society. Women, Class and the State*. Cambridge University Press, London 1980.
- Walkowitz, Judith R.*: Male Vice and Female Virtue: Feminism and the Politics of Prostitution in Nineteenth-Century Britain. Ingår i boken: *Desire. The Politics of Sexuality*, ed. by: A. Snitow et al., Virago Press, London 1984, 43–61.
- Women Endorsing Decriminalization: Prostitution. A Non-Victim Crime? Issues in Criminology* 1973 (8), 137–162.